

Problema guvernării cu din ce în ce mai multe „platouri cu mâncare la comun”

Cu toții tindem să percepem diferite aspectele mai abstracte din viața de zi cu zi față de cele concrete, chiar și în cazurile care reflectă logici foarte similare.

Este motivul principal pentru care este de două ori mai probabil, în medie, să cumpărăm ceva spontan/neplanificat dacă folosim carduri bancare decât dacă folosim bani “fizici”ⁱⁱ, reducerea fizică a ceea ce avem în buzunar făcându-ne, se pare, mult mai chibzuiți în magazine.

Este posibil ca această diferență de percepție să aibă legătură cu milioanele de ani de viață în natură în care tot ce conta pe termen scurt era concret și trebuia decis cam pe loc, pe când partea care nu se putea vedea ca atare, pipai, auzi, prinde etc necesită mai puțină atenție sau pare să țină inerent de natură sau divinitate, trebuind luată ca atare.

Indiferent de motiv, **pentru că însași organizarea statelor a devenit foarte abstractă în prezent, diferența de percepție respectivă se manifestă din ce în ce mai des și într-un mod din ce în ce mai pagubos pentru noi toți, inclusiv în privința unor dimensiuni importante ale guvernării.**

De exemplu, puțini români ar fi de acord să ia masa regulat la restaurant cu 8-9 prieteni și să comande doar platouri cu mâncare la comun, cu împărțirea notei de plată în mod egal. Dacă aceasta s-ar mai întâmpla ocazional, a proceda așa frecvent ar risca să ducă destul de rapid la excese, precum și la unele tensiuni/neînțelegeri.

Astfel, unii meseni ar tinde să consume mai mult decât anterior, de vreme ce nota s-ar împărți, oricum, în mod egal (după cum demonstrează și experiențele de tip „all inclusive”).

Alții s-ar simți, probabil, după un timp, pacaliți/deranjați, fie pentru că ar observa că mănâncă sistematic mai puțin decât ceilalți, fie pentru că ei ar fi preferat feluri diferite sau mai puțin scumpe etc.

Chiar și cititorii care nu ar anticipa mari dificultăți în cercul lor de prieteni vor fi, cred, de acord că problema de mai sus s-ar pune, oricum, în mod clar, dacă am extinde exemplul respectiv la toate mesele dintr-un restaurant.

Adica, mai nimeni nu ar fi de acord sa manânce regulat într-un restaurant în care nota finala ar rezulta din împarțirea în mod egal a consumului de la toate mesele.

În acest caz ar fi și mai probabil ca mulți meseni sa consume semnificativ peste nivelul obișnuit, mai ales daca ar vedea pe cineva de la o alta masa comandând vreun fel mai scump sau vreun platou mai mare. De asemenea, variațiile între ce se platește și ce se primește efectiv ar crește și mai mult pentru unii clienți.

Problema ar fi agravata daca nota de plata s-ar tot mari fara modificarea cantitații sau felurilor de mâncare servite, doar pentru ca salariile personalului restaurantului ar fi majorate de patron peste nivelul mediu al majorarilor primite de clienți de la proprii angajatori. Aceasta - cu atât mai mult în cazul în care clienții nu ar putea limita numarul personalului respectiv.

Ar deranja și plata consumației oamenilor veniți din afara restaurantului, în special, în cazul celor care nu ar contribui cu nimic la nota deși ar parea sa aiba starea de sanatate care sa le permita sa lucreze.

Ar fi, foarte probabil, respinsa și ideea unui consum peste nivelul colectiv de bani al clienților din seara respectiva, mai ales daca aceștia ar afla doar post-factum ca s-a consumat în contul lor viitor și ca vor trebui, la un moment dat, sa plateasca diferența.

În plus, într-un restaurant în care cei care au intrat ar fi, cumva, obligați sa manânce - singura alternativa fiind sa mearga la restaurantele din alte țari - ar fi previzibil ca și calitatea mâncării și servirii ar risca sa scada – sau, cel puțin, sa nu se îmbunatațeasca relevant – consumatorii ramași fiind, practic, „captivi” și numarul lor înca suficient pentru a plati nota la final.

Ar crește și probabilitatea ca unii membri ai personalului restaurantului sa fie tentați sa favorizeze furnizori de slaba calitate daca ar primi avantaje personale de la aceștia sau daca respectivii ar fi rude sau prieteni, de vreme ce clienții ar trebui sa consume, oricum, ce li se servește și mulți nici nu ar avea informații suficiente pentru a aprecia bine nivelul exact de calitate a ceea ce li s-a oferit.

De asemenea, dimensiunea platourilor și calitatea servirii la unele mese, fața de altele, ar tinde sa fie influențate din când în când de vreo relație personala mai buna sau de vreun bacșiș.

Toate cele de mai sus ar împinge, probabil, un numar din ce în ce mai mare de clienți sa încerce sa se angajeze chiar la restaurant, mai ales daca patronul pare de treaba și a și tot marit personalul.

Ar deveni din ce în ce mai tentant și sa se trișeze la nota de plata. De exemplu, unii clienți ar cere sa fie scutiți cu totul sau ar cere discounturi, alții ar spune ca au lasat deja banii pe masa, deși nu au facut-o, sau s-ar deghiza la final cât mai aproape de mesenii care doar consuma, dar nu sunt obligați sa plateasca etc.

Cred ca marea majoritate a oamenilor realizeaza riscurile și probabilitățile unui scenariu precum cel de mai sus și **mai nimeni nu s-ar gândi serios sa organizeze o activitate economica pe modelul respectiv.**

Și, totuși, segmente din ce în ce mai mari din cheltuielile României au ajuns sa fie gestionate similar unui numar **în creștere** de „restaurante cu platouri cu mâncare la comun” fara cine știe ce dezbateri sau mecanisme de încadrare.

Nu este doar cazul României. Dar la noi dezchilibrurile acumulate sunt deja mai mari decât în multe alte țari din lipsa de experiența și de filtre de calibrare care în alte părți sunt de la sine înțelese.

Desigur, analogia dintre guvernarea unei țari și restaurante cu platouri cu mâncare la comun are limitele

sale.

Astfel, majoritatea „restaurantelor cu platouri cu mâncare la comun” ale unui stat **sunt, de fapt, necesare**, ca idei, în lumea actuala pentru ca sunt proiecte mari de interes general care nu ar putea fi dezvoltate altfel, precum și segmente ale societății care nu ar putea avea un trai cât de cât decent în lipsa acestora.

Cu alte cuvinte, **logica unei civilizații și umanitatea unei societăți implica fundamental și o solidaritate, inclusiv** cu cei mai lipsiți și cu cei în dificultate din motive medicale, de vârstă înaintată sau de probleme obiective temporare etc, **nefiind aplicabile ca atare toate considerentele unei activități economice private.**

Dar sunt numeroase privințe în care analogia este, de fapt, justificată, pentru ca scopul nobil nu înseamnă ca modul de implementare nu contează foarte mult sau ca acesta ar avea vreo dinamică extraterestră. Or, scenariul menționat mai sus reflectă probabilități de poziționari și de comportamente umane care nu au legătura ca atare cu sectorul public sau privat, **ci cu natura mecanismului** în care acestea se pot manifesta.

Necesitatea discutării problematicei de mai sus în România este, astfel, cred, evidentă dacă ne uităm la evoluțiile din ultimii 30 de ani raportat la tipurile de beneficii, variațiile numărului beneficiarilor (de exemplu, sub 6 milioane de contribuabili în prezent, la 19 milioane de beneficiari în sistemul de asigurări de sănătateⁱⁱⁱ), variația de calitate a unor servicii publice între localități sau județe, creșterea cu aproximativ 60% a posturilor bugetate față de 2004, deși peste 4 milioane de români au plecat din țară, diferențele de personal și de performanță între instituții similare (precum unele primării de municipii), variațiile de pensii (cuantum și vârsta de pensionare), maririle de salarii medii și alte beneficii în sectorul public față de cel privat, cu un salariu mediu net în sectorul public cu 11-31% mai mare decât în privat în fiecare din ultimii 6 ani^{iv}, variațiile de impozite pe venit și multitudinea de scutiri sau reduceri de taxe, evaziunea privind TVA (peste 2% din PIB, mult peste Polonia) etc.

Adică, sunt și destule „oaze” care arată ca se poate și altfel, dar și multe alte locuri care confirmă ca „restaurantele cu platouri cu mâncare la comun” legate de servicii, bunuri și lucrări publice împing - prin natura - spre excese și dezechilibre.

Mecanisme corecte de încadrare sunt, deci, foarte importante. Nu este vorba doar de stabilitatea economică a unei societăți, ci și de stimularea moralității sale.

Ar fi 3 implicații principale.

În primul rând, nevoia abordării unei situații printr-un **nou** „restaurant cu platouri la comun” trebuie văzută cu suspiciune, **riscul de risipă și de subminare morală în timp fiind ridicat prin natura.**

În al doilea rând, cu privire la „restaurantele” existente (precum ajutoare sociale, autostrazi, sănătate, pensii) sunt necesare filtre care să pună regulat în discuție calibrarea optimă a **fiecarui** element al mecanismului.

De exemplu, faptul că trebuie sprijinite persoanele în șomaj, nu înseamnă că nu trebuie reglementat foarte atent cine poate beneficia efectiv, cât timp și la ce nivel.

De asemenea, trebuie urmărite constant aspecte precum:

(a) Cât este rezonabil de dat;

- (b) Eliminarea sau limitarea fraudarii la nivelul beneficiarilor (de exemplu, sa nu mai fie situații în care peste 90% din populația unui sat sa aiba certificat de handicap de vedere sau zeci de procente sa primeasca concediu medical pentru migrene);
- (c) Cum se poate simplifica mecanismul de acordare pentru a minimiza personalul administrativ aferent, acesta tinzând sa consume o parte importanta din fonduri pentru propria funcționare;
- (d) Cu cât trebuie platit personalul administrativ implicat (nu pare legitim sa fie mai mult, în medie, decât în sectorul privat, dar ar trebui sa se poata diferenția net între cei care contribuie diligent și cei care nu o fac);
- (e) Ce buget de cheltuieli ar trebui sa aiba instituția care administreaza mecanismul în plus de cel necesar pentru plata salariilor personalului;
- (f) Cum se poate asigura ca acel buget va fi cheltuit eficient (necesitate achiziție/cost/calitate);
- (g) Daca trebuie un mecanism automat de indexare a bugetului sau nu – daca este vreun astfel de mecanism, acesta ar trebui legat de creșterea medie a salariului net din sectorul privat, nu de inflație, pentru ca, altfel, s-ar transfera în final doar catre contribuabil toata ineficiența dintr-o țara, în loc ca aceasta sa fie împarțita;
- (h) Cine platește și cât (de obicei, o baza larga de contribuabili este importanta pentru sustenabilitate și pentru modul de percepere a contractului social de catre cei care platesc);
- (i) Cum se evalueaza calitatea serviciilor și produselor oferite și de la ce punct încolo se înlocuiesc din furnizori (și nu doar cu numele);
- (j) Cum fac alții care par sa aiba o calitate mai buna la un cost mai bun.

În al treilea rând, ar trebui stimulat un consum la un cost total moderat/eficient.

Sunt numeroasele reglementari în România menite direct sau indirect sa sprijine eficiența, dar este clar ca acestea au prea multe lacune ușor de speculat și nu funcționeaza bine în practica.

Din toate analizele și ce se poate observa pe subiect, cred ca **doar 3 abordari ar funcționa bine** în aceasta privința.

(a) Obligarea stricta la transparența în toate privințele relevante, cu sancțiuni mari și prompte în caz de încălcare.

În esența, obligațiile de transparența ar trebui sa fie suficient de largi pentru a permite unui contribuabil cu educație medie sa aiba acces la informații actualizate din care sa înțeleaga ce beneficii se dau exact, cui, câți beneficiari sunt, cu ce personal și cu ce cost mediu pe angajat și cu ce cost administrativ se implementeaza, ce furnizori sunt contractați de instituția respectiva sau impuși beneficiarilor, ce ofera aceia și la ce cost unitar și total, cu ce date se poate compara evoluția în timp a tuturor aspectelor respective, care au fost metodologiile de calcul, ce a fost inclus, ce nu și de ce etc.

Transparența ar presa beneficiarii, instituția relevanta și personalul acesteia spre moderație și ar permite unui numar mult mai mare de persoane decât disponibil Curții de Conturi sa aiba suficiente date pentru a se identifica rapid anomalii. Legislația actuala în materie este mult prea redusa și fara sancțiuni suficiente.

(b) În ceea ce privește beneficiarii, modificarea majorității sistemelor - unde acest lucru are sens - în așa fel încât cei care beneficiaza de serviciile/bunurile/lucrarile publice respective sa suporte o plata/un cost în plus față de cei care nu beneficiaza (mai puțin situațiile de dificultate obiectiva fizica sau economica de a contribui).

Coplata sistematica (chiar redusa ca valoare) ar responsabiliza, ar concentra cheltuiala cu un serviciu public într-un grad mai mare la nivelul beneficiarilor (cum ar și fi normal) și ar reduce consumul artificial, platit de alții. Coplata ar trebui sa fie mai mare în cazurile în care beneficiarul și-a marit voluntar riscul (din nou, mai puțin în situațiile de

dificultate fizica sau economica).

De exemplu, daca cineva se drogheaza, ar fi o drama în sine pentru familia respectiva, dar costurile cu tratamentele sale de dezintoxicare tot ar trebui sa fie mai mari pentru cel în cauza decât pentru contribuabilul standard pentru ca nu e normal ca acel comportament de risc sa fie transferat în mod egal restului societății.

Desigur, și traficanților de droguri ar trebui sa li se aplice amenzi foarte mari (pe lângă închisoare) pentru a finanța suplimentar costurile cu victimele consumului etc (pentru cazurile în care se poate recupera ceva).

(c) În ceea ce privește furnizorii unor servicii publice, ar trebui sa existe o plaja de finanțare și salarizare care sa permita diferențieri de performanța relevant mai mari decât în prezent.

De exemplu, salariile în spitalele în care personalul medical este constant încarcat ar trebui sa fie relevant mai mari decât cele din spitalele cu mult mai mult personal decât pacienți etc.

În concluzie, asigurarea de catre un stat de servicii, bunuri și lucrari în sisteme similare unor restaurante cu platouri cu mâncare la comun **este necesara pâna la un punct** în lumea actuala pentru a se putea susține proiecte de interes general care necesita resurse mari sau pentru a nu lasa segmente ale societății în afara șansei unui trai cât de cât decent;

Trebuie, însa, analizat atent unde astfel de sisteme au rost și unde nu au.

De asemenea, **trebuie facuta o diferențiere fundamentala între** (a) scopul nobil declarat al „meniului” în sine și (b) ce se „servește” efectiv, de catre cine, cui și la ce cost total.

Trebuie înțeles foarte bine ca un sistem similar restaurantelor cu platouri cu mâncare la comun crește structural riscul de risipa la nivelul beneficiarilor și de ineficiențe și conflicte de interese la nivelul administratorilor sai pentru ca:

(a) Este, statistic, natural sa se consume mai mult decât e necesar daca consumul suplimentar nu marește costul persoanei respective;

(b) Este, tot statistic, natural pentru un decident sa se gândeasca la propriul salariu și propriile cheltuieli înainte de a se gândi la salariile și cheltuielile altora;

(c) Politicienii tind, în medie, sa fie mai generoși decât ar fi cazul cu banii altora (daca nu îi costa nimic, și îi mai și face sa para oameni buni). Aici e, iarași, interesanta diferența de percepție - aspecte concrete/ aspecte abstracte - pentru ca ar trebui sa fie mult mai clar oamenilor ca orice incompetent poate sa dea daca nu da de la el și incompetenții și iresponsabilii tocmai ca asta și fac mai des și mai mult ca alții;

(d) Tindem, în medie, sa fim mai puțin diligenți în ce facem daca nu riscam cu adevarat sa suportam macar parțial consecințele ineficiențelor proprii.

Aspectele de mai sus **nu țin de sectorul public sau privat în sine, ci de natura sistemelor** implementate.^v

Tendențele structurale respective și manifestarile lor în creștere fac necesare mecanismele de ponderare de tipul menționat mai sus.

Modul în care acestea vor fi implementate și proporțiile în care notele de plata vor fi „împarțite” în urmatorii ani între „beneficiari”, „restaurant”, „personal” și „clienți” **vor fi foarte importante pentru** soliditatea contractului social din România, precum și pentru numarul românilor care tind sa prefere sau experimenteaza deja „restaurantele” din alte țari. *****

i. În afara celor menționate expres în articol/alte note, alte lucrări în care se pot regăsi aspecte avute în vedere în analiza includ cărți ale lui Bertrand Russel (În căutarea fericirii), David Eagleman (Creierul, Incognito), Robert M. Sapolsky (Behave, Biologia fiintelor umane în ipostazele lor cele mai bune și cele mai rele), Konrad Lorenz (Cele 8 păcate ale lumii civilizate), Daniel Siegel (Mintea, o călătorie spre centrul ființei umane), Platon (Dialogurile socratice), Daron Acemoglu și James A. Robinson, Adam Smith, Thomas Sowell, John Maynard Keynes, Friedrich Hayek (The Road to Serfdom), Joseph Stiglitz, Milton Friedman și Youval Harari.

ii. <https://www.forbes.com/advisor/business/software/people-twice-likely-spend-using-card-than-cash/>

iii.
<https://www.hotnews.ro/stiri-sanatate-27157206-romania-are-aproape-6-milioane-platitori-asigurari-sanatate-19-milioane-beneficiari-carmen-orban-guvern.htm>

iv.
<https://www.profit.ro/taxe-si-consultanta/diferenta-salariala-intre-bugetari-si-privati-cel-mai-mic-nivel-din-ultimii-ani-cresterea-primita-de-bugetari-a-fost-sub-inflatie-in-privat-ritmul-majorarilor-a-fost-mai-rapid-21278775>

v. Exista numeroase lucrări relevante pentru problematica conflictului de interese. Analize utile pot fi găsite și pe website-urile OECD, UE, ONU etc.